

MUSANNİFEK'İN ESERLERİNİN ARAP DİL
BİLİMİ VE DİL ÖĞRETİMİNE KATKISI
THE CONTRIBUTION OF MUŞANNİFAK'S WORKS TO THE
ARABIC LINGUISTICS AND THE LANGUAGE TEACHING

MURAT TALA

[Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı
Faculty Member, PhD., Necmettin Erbakan University, Faculty of Theology, Department of
Arabic Language and Rhetoric

mtala70@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6661-3526]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Ağustos/August 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 20 Nisan/April 2020

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran/June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Yıl / Year: 2020 *Sayı – Issue:* 48 *Sayfa / Pages:* 265-302

Atıf/Cite as: Tala, Murat. "Musannifek'in Eserlerinin Arap Dil Bilimi ve Dil Öğretimine Katkısı - The Contribution of Muşannifak's Works to the Arabic Linguistics and the Language Teaching". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 48 (Haziran-June 2020): 265-302.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.612595>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Musannifek'in Eserlerinin Arap Dil Bilimi ve Dil Öğretimine Katkısı

Öz: Bu araştırma, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî'nin (ö. 875/1470) dil bilimsel eserleri üzerine bir inceleme yapmayı hedeflemektedir. Özellikle onun gramer, belâgat, edebiyat, dil bilimi ve dil felsefesi içerikli eserlerinin Arap dil bilimi ve dil öğretimine katkılarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmamız bir giriş, üç bölüm, bir değerlendirme kısmı, sonuç, kaynakça ve ekler kısımlarından oluşmaktadır. Araştırmada Şeyh Ali Musannifek'in bütün eserleri ele alınmamış, konu onun doğrudan Arap dil bilimi sahasında kaleme almış olduğu eserleri ve dil bilimsel içeriğe sahip olan diğer eserleri ile sınırlandırılmıştır. Araştırmamızda ele aldığımız konu doküman analizi ve veri analizi metotlarından faydalanılarak irdelenmiştir. Araştırmada inceleme amaçlanan konu, doğrudan, el yazması formundaki birinci el orijinal kaynaklar kullanılarak ele alınmıştır. Bununla beraber, araştırmamızın bazı yerlerinde, Musannifek hakkında bilgi aktaran klasik kaynaklar ile onun eserleri üzerine yapılan bilimsel araştırmalardan da faydalanılmıştır. Ancak söz konusu dil bilimsel eserlerden bazıları yakından incelenirken, doğrudan Musannifek'in kaleminden çıkmış orijinal yazma nüshalar üzerinden yapılan okumalar neticesinde tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Dil bilimi, Musannifek, Şerh, Hâşiye

The Contribution of Muşannifak's Works to the Arabic Linguistics and the Language Teaching

Abstract: This research aims to make an examination on the linguistic works of Şaykh 'Alî b. al-Majd al-Dîn b. Muḥammad b. Mas'ûd b. Maḥmûd b. Muḥammad b. 'Umar al-Şahrûdî al-Biṣṭāmî –Muşannifak (ö. 875/1470). In particular, it aims to identify the contributions of his works of grammar, rhetoric, literature, linguistics and language philosophy to Arabic linguistics and language teaching. Our research consists of an introduction, three sections, an evaluation section, conclusion and bibliography sections. In the research, all works of Şaykh Alî Muşannifak were not addressed, the subject was limited to his works written directly in the field of Arabic linguistics, and other works with linguistic content. The subject we dealt with in our research was examined by making use of document analysis and data analysis methods. The subject, which is intended to be examined in the re-

search, is directly addressed by using original sources that in the form of manuscript. In addition, in some parts of the research, classical sources that transfer information about Muşannifak and scientific research on his works have also been used. However, while examining some of his linguistic works closely, determinations and evaluations were made as a result of the readings made on the original manuscripts written directly by Muşannifak himself.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Linguistic, Muşannifak, Exegesis, Annotation

Giriş

Şeyh Ali Musannifek'in (ö. 875/1470) dil bilimsel eserlerinin Arap dil bilimi ve dil öğretimine katkılarını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada konu, doküman analizi ve veri analizi metotlarından faydalanarak irdelemiştir. Dil bilimi vb. terimlerin yazımında *Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu* esas alınmıştır.

Araştırmamız giriş, üç bölüm, değerlendirme, sonuç, kaynakça ve ekler kısımlarından oluşmaktadır. Girişte araştırmamızın amaçları, kapsamı, metodu ve planı hususlarında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Şeyh Ali Musannifek'in hayatı hakkında bazı açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde Musannifek'in dil bilimsel eserleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda konu, onun dil bilimsel eserleri, dil bilimsel içerik açısından zengin eserleri ve dil bilimsel içerikli Farsça eserleri şeklinde tasnif edilmiştir. Üçüncü bölümde Musannifek'in dil bilimsel eserlerinden bazıları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu kısımda onun *Şerhu'l-Lübâb* ve *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* adlı eserleri kısaca incelenmiştir. Yakından incelenen eser, dil bilimsel değerinin yanı sıra, eserin ne zaman yazıldığı, ilk müsveddesinin ne zaman temize çekildiği, düzeltme ve eklemelerle ikinci edisyonu yapılarak ibraz edilip edilmediği bakımlarından ele alınmıştır. Ayrıca, eserin ne tür değişim-dönüşümler geçirdiği –özellikle Anadolu'da yeni bir edisyonunun yapıp yapılmadığı-, kimler tarafından temellük edildiği, hangi bölgeleri dolaştığı, Arap dil bilimi ve dil öğretimi açısından ne

katkılar sunduğu gibi hususlarda bazı tespitler yapılmıştır. Değerlendirme bölümünde Musannifek'in dil bilimsel eserleri hakkında bazı hususlara dikkat çekilmiştir. Bu konuda, Şeyh Ali Musannifek'in eserlerinin, hangi geleneğe eklemeli olduğu ve geleneğin sürekliliğine katkısı; Arap dil bilimi ve dil öğretimine sunduğu katkılar; onun eserlerinin Anadolu dil bilimi geleneklerine katkısı gibi hususlara işaret edilmiştir. Araştırmamızda ulaştığımız neticeler sonuç kısmında açıklanmış daha sonra araştırmanın kaynakçası ve ekler kısmı verilmiştir.

1. Şeyh Ali Musannifek

Şeyh Ali Musannifek'in hayatı hakkında şunları belirtmek mümkündür.

Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ'* adlı eserinde ismi ve nisbesini şu şekilde açıklamıştır:

“Şeyh Ali b. Mecciddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. Muhammed b. Fahriddîn Muhammed b. 'Umer er-Râzî el-Umerî el-Bekrî.”¹

Musannifek müellif nüshası günümüze ulaşmış birçok eserinin başında kendi ismini “Şeyh Ali”, nisbesini ise “Şâhrûdlu Bistâmlı” ve “Şâhrûdlu sora Bistâmlı” şeklinde takdim etmiştir.

Örnek:

*“Allah'ın rahmeti ve bağışlamasına muhtaç kul[u], ben, Şâhrûdlu Bistâmlı Şeyh Ali b. Mecciddîn, –Allah onu sevdiği ve razı olduğu dereceye yükselsin ve evvelinde ve âhîrinde, ona dilediğini versin- diyorum ki ...”*²

Örnek:

¹ bk. Şeyh Ali b. Mecciddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî –Musannifek, *Tuhfetü'l-vüzerâ'*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2855, 159a-b.

² Musannifek, Şeyh Ali b. Mecciddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Mişbâh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5032, 2a (müellifin kaleminden çıkmış nüsha). Ayrıca, orijinal yazı için bk. Ekler Resim-9.

“Allah’ın rahmeti ve başışlamasına muhtaç kul[u], ben, Şâhrûdî sonra Bistâmlı Şeyh Ali b. Mecdiddîn –Allah onu dilediğine ulaştırısın ve onu evvelinde ve âhirinde nimetlerine kavuştırsun- diyorum ki ...”³

Örnek:

“Ganî olan Allah’a muhtaç kişi, ben, Şâhrûdî sonra Bistâmlı Şeyh Ali b. Mecdiddîn –Allah onu rızasına muvaffak eylesin ve gelecekteki hâlini geçmiştekinden hayırlı eylesin- diyorum ki ...”⁴

Yukarıda zikredilenlerin aksine, Musannifek’in (ö. 875/1470) adı biyografi yazarları ve araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kaydedilmiştir.⁵ Taşkoprizâde, “Şeyh Ali”⁶ şeklinde kaydetmiştir. Taşkoprizâde’nin diğer bir eserinin matbu nüshasında “eş-Şeyh Ali” şeklinde kaydedilmiştir.⁷ Onun adını “Ali” şeklinde kaydedenlerden bazıları şunlardır: Kâtib Çelebi,⁸ Bağdatlı İsmâil Paşa,⁹ Mecdî Mehmed Efendi,¹⁰ Yaşaroğlu.¹¹ Abdülazîz el-Harbî, Musannifek’in adını tezinin başlığında “Ali” ve dirase

³ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes’ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. ‘Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Lübâbi'l-i'râb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 1b-726a (müellifin kaleminden çıkmış ve temize çekilmiş nüsha). Ayrıca, orijinal yazı için bk. Ekler Resim-10.

⁴ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes’ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. ‘Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiye ‘ale'l-Mutavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 4a-b (müellifin kaleminden çıkmış nüsha). Ayrıca, orijinal yazı için bk. Ekler Resim-11.

⁵ Taşkoprizâde Ahmed b. Mustafa, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-'Usmâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1975), 100; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-muşannifin* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), 1/735; Musannifek'in hayatı hakkında geniş bir araştırma için bk. Ümit Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi Tahkik ve Tahlil* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 51-66.

⁶ Taşkoprizâde Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevduâtî'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1985), 1/176.

⁷ Taşkoprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 100.

⁸ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1708.

⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin*, 1/735.

¹⁰ Mecdî Mehmed Efendi, *Terceme-i Şekâyik-i Nu'mâniyye*, 184.

¹¹ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Musannifek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/239; Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi*, 53.

kısımında naklettiği bir ifadede ise “Şeyh Ali” şeklinde kaydetmiştir.¹² Karaver, ilk çalışmasında Musannifek’in adını “Ali” olarak kaydetmiş,¹³ ancak sonraki bir beyanında onun adının –eserlerindeki bazı kayıtlardan ve kullanmış olduğu kendi mühründen hareketle- “Şeyh Ali” olduğunu vurgulamıştır.¹⁴ Kanaatimizce bu karışıklığı gidermek için yazarın kendi beyanına müracaat edip onu esas almak isabetlidir. Kısaca, Musannifek’in adı “Şeyh Ali” şeklindedir. Bu ismin bileşik bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. İsmi başındaki “Şeyh” ifadesi “hoca” anlamında bir unvan veya saygı ifadesi değil, doğrudan “Şeyh Ali” şeklindeki bileşik ismin bir parçasıdır.

Şeyh Ali (ö. 875/1470) Horasan bölgesi âlimlerindedir. Musannifek [مُصَنِّفَك / Küçük yazar] lakabıyla meşhur olmuştur. Musannifek [مُصَنِّفَك] sözcüğünün sonundaki kâf harfi [ك] sözcüğe küçültme anlamı kazandırmıştır. Şeyh Ali Musannifek’in bu lakabı almasındaki en önemli etken, ömrünün erken yaşlarında kitap yazmaya başlamasıdır.¹⁵

Şeyh Ali Musannifek, Horasan vilâyetinin başkenti Herât şehrine bağlı Bistâm kasabası yakınlarındaki Şahrûd köyünde,¹⁶ 803/1401 senesinde doğmuştur. Musannifek bazı eserlerinde kendini tanıtırken –önce belirtildiği üzere- الشَّاهُ رُوْدِي “Şahrûdli” ve الأَيْسَطَامِي “Bistamlı”¹⁷ ifadesini

¹² Abdülazîz b. Muhammed b. Nefcân el-Harbî, *Şerhu'l-Misbâh li Ali b. Mecdidîn Muhammed b. Muhammed el-Bistâmî eş-Şehîr bi Musannifek Dirâse ve Tahkîk* (Riyad: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2017), 153.

¹³ Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi*, 53.

¹⁴ bk. Ümit Karaver, “Şeyh Ali el-Bistâmî'nin (Musannifek) Biyografisi ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”, *Osmanlıda İlm-i Tefsir*, ed. M. Taha Boyalık - Harun Arabacı (İstanbul: İSAR Yayınları, 2019), 70.

¹⁵ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 100; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1/735; Musannifek'in hayatı hakkında geniş bir araştırma için bk. Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi*, 51-66.

¹⁶ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 100.

¹⁷ Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 4a-b (müellifin kaleminden çıkmış nüsha).

kullanmıştır. Musannifek 812/1409 yılında buralardan ayrılıp öğrenim görmek için kardeşiyle birlikte Herat'a gitmiştir.¹⁸

Şeyh Ali Musannifek'in soyu Fahrüddîn er-Râzî'ye (ö. 606/1210) ulaşır. Râzî kendini Ebû Bekr es-Sıddîk'in (Bekrî) ve Ömer b. el-Hattâb'ın ('Umerî) soyuna dayandırır. Şeyh Ali Musannifek'in Bekrî ve 'Umerî diye nitelenmesi¹⁹ bundan kaynaklanıyor olmalıdır.

Şeyh Ali Musannifek birçok hocadan ders almıştır. Arap diline dair ders aldığı şahıslar arasında iki hocası öne çıkmaktadır. Bunlardan biri Teftâzânî'nin meşhur öğrencisi Celâluddîn Yûsuf el-Evbehî, diğeri ise Celâluddîn Yûsuf el-Evbehî'nin öğrencisi Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd el-Herevî'dir.²⁰

Şeyh Ali Musannifek, hocası Abdülazîz b. Abdilazîz el-Ebherî'nin Şâfiî fıkhu derslerine katılır. Bu hocasından, *el-Hâvî* adlı eseri okur, furû ve usûle dair mütedâvel [tedâvülde bulunan, elden ele dolaşan] kitapları okutma ve fetva verme icazeti alır.²¹

Şeyh Ali Musannifek diğer bir hocası Fasîhuddîn Muhammed b. Muhammed b. el-'Alâ'dan Hanefî fıkhu eğitimi alır. Bu hocasından Merğînânî'nin *el-Hidâye*'sini okur.²²

Zeynüddîn el-Hâfî'nin halifelerinden birinden icâzet alan²³ Şeyh Ali Musannifek 842/1438 yılında Anadolu'ya geçerek²⁴ Konya'da müderrislik görevi icra eder.²⁵ Sadrazam Mahmud Paşa onu Fâtih Sultan Mehmed'e

¹⁸ Ahmed b. Mustafa -Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevduâtî'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 1/174; Taşkoprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 100.

¹⁹ Taşkoprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 100.

²⁰ Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/177.

²¹ Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/177.

²² Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/177-179.

²³ Taşkoprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 102; Şihâbüddîn Ebülfelâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî ed-Dimeşkî -İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, nşr. Abdülkâdir el-Arnâvût - Mahmûd el-Arnâvût (Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 1993), 9/476.

²⁴ Yaşaroğlu, "Musannifek", 31/239.

²⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/476.

takdim eder.²⁶ Fâtih Sultan Mehmed'in 867/1463 yılındaki Bosna seferine katılır.²⁷

Şeyh Ali Musannifek'in 875/1470 senesinde İstanbul'da vefat ettiği ve Eyüp Kabristanı'na defnedildiği belirtilmiştir.²⁸ Ayrıca onun cenazesine şehrin alimlerinin katıldığı aktarılmıştır.²⁹ Ancak onun kabrinin nerede olduğu hususu henüz netlik kazanmamıştır.³⁰

2. Eserleri

Şeyh Ali Musannifek hızlı yazan bir alimdir.³¹ Yukarıda işaret edildiği gibi, erken sayılabilecek bir yaşta eser yazmaya başlamıştır. Onun Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, kelim, tasavvuf ve mantık gibi alanlarda çok sayıda eseri vardır.³² Eserlerinden çoğunun Arap dili ve edebiyatıyla ilgili şerh ve hâşiyelerden oluştuğuna işaret edilmiştir.³³

272

OMÜİFD

2.1. Dil Bilimsel Eserleri

Şeyh Ali Musannifek'in gramer, belâgat, edebiyat, dil bilimi ve dil felsefesi içerikli eserlerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

²⁶ Taşköprizâde, *eş-Şekâîku'n-Nu'mâniyye*, 101-102.

²⁷ J. T. P. de Bruijn, "Musannifak", *The Encyclopaedia Of Islâm*, EI² (İng.), ed. C.E. Bosworth - VAN Donzel - W.P. Heinrichs - CH. Pellat (Leiden - Newyork: E. J. Brill, 1993), 7/663.

²⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâîku'n-Nu'mâniyye*, 100; Muhammed b. Abdilhayy el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, nşr. Ahmed ez-Zü'bî (Beyrut: Şeriketu Dâri'l-Erkâm, 1998), 319; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/477.

²⁹ bk. Mahmûd b. Süleymân el-Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fuukahâi mezhebi'n-Nu'mân el-muhtâr*, nşr. Saffet Köse vdğr. (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017), 4/306.

³⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/477. Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi*, 66.

³¹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/477.

³² bk. Musannifek, *Tuhfetu'l-vüzerâ'*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2855, 161b-162a. Ayrıca bk. Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/174-176, 2/106; Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. el-Ğazzî, *Dîvânu'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasen (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 4/148-149; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1/735; Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi*, 66-98.

³³ J. T. P. de Bruijn, "Musannifak", *The Encyclopaedia Of Islâm*, 7/663.

1-) *Şerhu'l-İrşâd [er-Reşâd fî şerhi'l-İrşâd]*: Şeyh Ali Musannifek bu eserini 823/1423 senesinde yazar.³⁴ Kâtib Çelebî, onun ilk telif ettiği eserin, yirmi yaşındayken kaleme aldığı *Şerhu'l-İrşâd* olduğuna işaret eder. Şeyh Ali Musannifek'in günümüze ulaşmış olan bu kitabı³⁵, Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) Arap gramerine dair yazdığı *İrşâdü'l-Hâdî* adlı eserin bir şerhidir.³⁶

2-) *Şerhu'l-Mişbâh*: Şeyh Ali Musannifek, ilk yazdığı eserlerden olan bu kitabını 824/1421 senesinin Şevvâl ayında Herat'taki Gıyâsiyye [Medrese-si'n]de tamamlamıştır.³⁷ *Şerhu'l-Mişbâh*, Ebu'l-Feth Ali el-Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) Arap gramerine dair yazdığı *el-Mişbâh* adlı eserin şerhidir. Şeyh Ali Musannifek Mutarrizî'nin *el-Mişbâh*'ını iki kere şerh etmiştir. İlk seferinde eserin bazı ifadelerini çözümlenmiştir. Bununla beraber Şeyh Ali Musannifek *Şerhu'l-Mişbâh* adlı eserini, seçkin kimselerin okuttuğunu ve onu tekrar şerh etmesini istediklerini görünce bu şerhin ikinci versiyonunu ayrıntılı olarak yazmıştır.³⁸ Eser günümüze ulaşmıştır.³⁹

Buradan hareketle Şeyh Ali Musannifek'in eser telifine dil bilimsel iki eserin şerhiyle başladığı ifade edilebilir.

3-) *Hâşiye 'ala Şerhi Âdâbi'l-bahş li-Mes'ûd eş-Şirvânî [Şerhu Âdâbi'l-Bahş]*: Şeyh Ali Musannifek'e ait böyle bir eserden bahsedilmektedir. Taşkö-

³⁴ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-İrşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, 2479, 64a.

³⁵ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, 2479 (müellifin kaleminden çıkmış nüsha); Amcazâde Hüseyin, 417; Pertev Paşa, 542; Şehid Ali Paşa, 477; Şehid Ali Paşa, 2388.

³⁶ Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. M. Şerafeddin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 1/67-68.

³⁷ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Mişbâh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5032, 125a.

³⁸ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1708.

³⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5032 (müellifin kaleminden çıkmış nüsha). Eser üzerine üç nüshası [Ragıppaşa, 1364, 1365 ve Mektebetu Melik Fehd el-Vatanî, 415/1471] karşılaştırılarak bir tahkik çalışması yapılmıştır. Söz konusu tahkikte müellif nüshası kullanılmamıştır. bk. Abdülazîz b. Muhammed b. Nefcân el-Harbî, *Şerhu'l-Mişbâh li Ali b. Mecdiddîn Muhammed b. Muhammed el-Bistâmî eş-Şehîr bi Musannifek Dirâse ve Tahkik* (Riyad: Câmîatu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2017), 153-155.

prizâde bu eserin Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) işaretiyle 826/1422 yılında yazıldığını belirtir.⁴⁰

4-) *Şerhu Lübâbi'l-i'râb*: Şeyh Ali Musannifek'in bu kitabı Tâcuddîn Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî / el-İsferâînî'nin (ö. 684/1285) *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb [el-Lübâb fi'n-nahv – Lübâbü'l-i'râb]* adlı eserinin⁴¹ şerhidir.⁴² Eser günümüze ulaşmıştır.⁴³ Araştırmanın ilerleyen kısımlarında bu eser hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

5-) *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel [Şerhu'l-Mutavvel]*: Şeyh Ali Musannifek'in bu kitabı, Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin belâgat ilmine dair yazdığı *el-Mutavvel* adlı eseri⁴⁴ üzerine yazılmış bir hâşiyedir.⁴⁵ Eser günümüze ulaşmıştır.⁴⁶ Araştırmanın ilerleyen kısımlarında bu eser hakkında bilgi verilecektir.

6-) *Şerhu Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî*: Musannifek bu eserini 834/1430 senesinde yazmıştır. Eser Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm* adlı kitabının hâşiyesidir.⁴⁷ Eser günümüze ulaşmıştır.⁴⁸

⁴⁰ Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/175.

⁴¹ Tâcuddîn Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî, *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb*, nşr. Şevkî el-Me'arrî (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), neşredenin girişi, 5.

⁴² Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/173; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1043-1044; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/735.

⁴³ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Lübâbi'l-i'râb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 1b-726a (müellifin kaleminden çıkmış ve temize çekilmiş nüsha). Eserin baş tarafından bir kısmı tahkik edilmiştir. bk. Abdülazîz b. Sâlih b. Abdillâh el-'Umerî, *Şerhu Lübâbi'l-i'râb li 'Alâidîn Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed el-Bistâmî (Musannifek) (ö. 875) –min evveli'l-kitâb ilâ nihâyeti'l-merfû'ât dirâse tahkik* (Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2008).

⁴⁴ Sa'düddîn Mes'ûd b. 'Umer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, nşr. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), neşredenin girişi, 10.

⁴⁵ Mecdî Mehmed Efendi, *Terceme-i Şekâyik-i Nu'mâniyye* (İstanbul: Dâru't-Tibâatî'l-âmire, 1852), 185-186; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/475.

⁴⁶ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531 (müellifin kaleminden çıkmış nüsha); Turhan Vâlide Sultan, 284 (Giyâsuddîn b. Sayfiyullah tarafından 860/1456 yılında yazılmış nüsha). Bu eser tahkik edilmiştir. bk. Elbera Eldîh, *Musannifek'in Hâşiye 'Ale'l-Mutavvel Adlı Eserinin Tahkiki* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴⁷ Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/175.

7-) *Şerhu'l-Bürde*: Bu kitap Bûsirî'nin (ö. 695/1296) *Kaside-i Bürde* adlı eseri üzerine yazılmış bir şerhtir.⁴⁹ Şeyh Ali Musannifek bu eserini 836/1433 senesinde Bistam'da yazmıştır. Eser günümüze ulaşmıştır.⁵⁰

8-) *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid*: Şeyh Ali Musannifek'in bu eseri Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *Miftâhu'l-'ulûm* üzerine yazdığı *el-Mişbâh* adlı şerhin hâşiyesidir. Şeyh Ali Musannifek bu eserini 850/1447 senesinde tamamlamıştır. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid* adlı bu eser günümüze ulaşmıştır.⁵¹ Eser, onun 849/1446 yılında Lârende'de *el-Mişbâh*'ı okuturken yaptığı talikatlar⁵² neticesinde meydana gelmiş olmalıdır. Bu kitap Şeyh Ali Musannifek'in Anadolu'da yazdığı dil bilimsel eserlerdendir.

9-) *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*: Şeyh Ali Musannifek'in bu kitabı Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı tefsiri üzerine yazılmış bir hâşiyedir.⁵³ Mahmûd b. Süleymân el-Kefevî (ö. 990/1582), Musannifek'in bu eserine "*Kâle fi Hâşiyetihî Dibâceti'l-Keşşâf*" şeklindeki ifadeleri ile atıfta bulunur.⁵⁴ Eser günümüze ulaşmıştır.⁵⁵

10-) *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Metâli'*: Şeyh Ali Musannifek'in bu kitabı, Ebû's-Şenâ Sirâcüddîn Mahmûd b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hâmid el-Urmevî'nin (ö. 682/1283) *Metâli'u'l-envâr* adlı eserine, Ebû Abdillâh Muhammed b.

⁴⁸ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1808; Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, 2340.

⁴⁹ Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/175.

⁵⁰ bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Burde*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Ârif Bey (M Arif-M Murad), 180, 101a (Bu nüsha Kefe'de yazılmıştır).

⁵¹ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid*, Süleymaniye, Murad Molla, 1608, 1b-108a (müellifin kaleminden çıkmış nüsha).

⁵² Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/175; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1762-1765.

⁵³ Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/176.

⁵⁴ Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-aşyâr*, 1/99.

⁵⁵ bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 327.

Muhammed er-Râzî et-Tahtânî (ö. 766/1365) tarafından yazılan *Levâmiu'l-esrâr* adlı şerhin hâşiyesidir.⁵⁶ Eser günümüze ulaşmıştır.⁵⁷

11-) *Şerhu'l-Avâmili'l-'atîk*: Şeyh Ali Musannifek'e nisbet edilen böyle bir eser vardır. Eser Arap gramerine dairdir.⁵⁸

2.2. Dil Bilimsel İçerik Açısından Zengin Eserleri

Şeyh Ali Musannifek'in doğrudan dil bilimsel alanda yazmış olmasa da dil bilimsel konu ve içerik açısından zengin eserleri vardır. Bu durumu onun usûl-i fıkıh ve akâid konularında yazdığı kitaplarında gözlemek mümkündür. Söz konusu eserlerde lafız anlam ilişkisini temellendirmeye yönelik anlam çözümlemeleri dikkat çeker ve dil bilimsel içerik yoğun olarak görülür.

Örnek:

276 *et-Tahrîr fi Şerhi'l-Bezdevî*.⁵⁹

OMÜİFD *Kitâbu'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*.⁶⁰

Hâşiyeye 'ale't-Telvîh.⁶¹

Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye li't-Teftâzânî.⁶²

⁵⁶ Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/175.

⁵⁷ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-Metâli'*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3373, 1b-91b.

⁵⁸ Bu eser üzerine yapılan bir araştırma için bk. Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atîk" Şerhi*, 95.

⁵⁹ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *et-Tahrîr fi Şerhi'l-Bezdevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1324 (müellifin kaleminden çıkmış nüsha, 1b-151a).

⁶⁰ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Kitâbu'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 668, 49b-56b.

⁶¹ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiyeye 'ale't-Telvîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 1951, 1b-10b.

⁶² Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye li't-Teftâzânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 1605, 1b-40a.

Hallu'r-rumûz ve keşfü'l-künûz: Şeyh Ali Musannifek'in 866/1462 senesinde Edirne'de kaleme aldığı ve tasavvuf konusundaki bu eseri⁶³ dil bilimsel tahliller ve anlam çözümlenmeleri açısından dikkat çeker.

2.3. Dil Bilimsel İçerikli Farsça Eserleri

Şeyh Ali Musannifek'in Farsça olarak kaleme aldığı ve dil bilimsel içeriği bulunan kitapları vardır. Onun söz konusu eserlerinden bazıları şunlardır:

Envâru'l-aḥdâk: Şeyh Ali Musannifek'in Farsça eserlerindedir.⁶⁴ Kâtib Çelebî'nin aktardığına göre bu eser nesir ve inşâ konusundadır. Mahmud Paşa için kaleme alınmıştır.⁶⁵

*el-Muhammediyye fi Tefsîri'l-Kur'ân*⁶⁶ adlı eser *Kitâbüş-Şifâ' fi Tefsiri Kelâmillâhi'l-Münzeli mine's-Semâ'* ismi ile de tanınmıştır. Bu kitap Fâtih Sultan Mehmed'e ithâf edildiğinden dolayı *el-Muhammediyye* diye anılmıştır.⁶⁷ Ayrıca eser zâhir ve bâtın ilimlerini birleştirdiğinden dolayı *Mültekal'l-bahreyn* diye meşhur olmuştur.⁶⁸ Şeyh Ali Musannifek günümüze ulaşan bu kitabını Edirne'de tamamlamıştır.⁶⁹

Şerḥu's-Şemsiyye: Şeyh Ali Musannifek'in bu eseri, Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî'nin (ö. 675/1277) mantık ilmine dair yazdığı *eş-Şemsiyye* adlı

⁶³ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hallu'r-rumûz ve keşfü'l-künûz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2611, 203b-204a.

⁶⁴ Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/176; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1/735.

⁶⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/185.

⁶⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1/735.

⁶⁷ Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atîk" Şerhi*, 67.

⁶⁸ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Kitâbüş-Şifâ' fi Tefsiri Kelâmillâhi'l-Münzeli mine's-Semâ'*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 636, 4a. bk. Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atîk" Şerhi*, 67.

⁶⁹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 285, 432a. Eser hakkında bk. Karaver, "Şeyh Ali el-Bistâmî'nin (Musannifek) Biyografisi ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları", 85-91.

eserin şerhidir. Şeyh Ali Musannifek günümüze ulaşan ve dili Farsça olan bu eserini 863/1459 tarihinde Edirne’de tamamlamıştır.⁷⁰

Şerhu’l-Kaşîdeti’r-Rûhiyye: İbn-i Sînâ’nın (ö. 428/1037) *el-Kaşîdetü’r-rûhiyye* adlı eserinin şerhidir.⁷¹ Eser günümüze ulaşmıştır.⁷²

Son tahlilde Şeyh Ali Musannifek’in, dil bilimsel eserlerinden çoğunu Horasan ilim havzasında –özellikle Herat, Bistâm- telif ettiği dikkat çeker. Anadolu’ya geldikten sonra yine dil bilimsel içerikli bazı yeni eserler kaleme almıştır. Horasan bölgesinde yazdığı dil bilimsel eserlerinden bazılarının ikinci edisyonlarını Anadolu’da yazmıştır. Anadolu’da kaleme aldığı dil bilimsel içerikli eserleri arasında şunlar özellikle zikredilmelidir: 850/1446-47 ila 856/1452-53 tarihleri arasında *Hâşiye ‘alâ şerhi’l-Miftâh*, *Şerhu Usûli’l-Bezdevî*⁷³, *et-Tahrîr Şerhu Kitâbi’l-Bezdevî fi Usûli’l-Fıkıh* [850/1446-Konya], *Hâşiye ‘alâ Levâmi’i’l-esrâr Şerhi Metâli’i’l-envâr* [850/1446] ve *Hâşiye ‘ale’l-Keşşâf* [eser 856/1452 tarihinde yazılmıştır⁷⁴].

278

OMÜİFD

3. Dil Bilimsel Eserlerine Yakından Bakış: *Şerhu’l-Lübâb* ve *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*

Burada Şeyh Ali Musannifek’in Horasan ilim havzasında kaleme aldığı ve dil bilimlerine dair zengin içeriğe sahip eserlerinden *Şerhu’l-Lübâb* ve *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel* adlı kitapları, mahiyet, dil bilimsel muhteva, Anadolu’ya nakil süreci, geçirdiği değişim ve dönüşümler vb. açılarından irdelenecektir.

3.1. *Şerhu’l-Lübâb*

⁷⁰ Taşkoprizâde, *Miftâhu’s-sa’âde*, 1/176. bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes’ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. ‘Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu’s-Şemsiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2557; Şehit Ali Paşa, 1792.

⁷¹ Taşkoprizâde, *Miftâhu’s-sa’âde*, 1/175.

⁷² bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes’ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. ‘Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu’l-Kaşîdeti’r-rûhiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 3707, 1b-21b.

⁷³ Katib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/113.

⁷⁴ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedrü’-t-tâli’ bi meḥâsini men ba’de’l-Kârni’t-tâsi’* (Kâhire: Dâru’l-Kitâb el-İslâmî, ts.), 1/497.

Araştırmamızın ikinci kısmında belirtildiği üzere, Şeyh Ali Musannifek'in bu kitabı, Tâcuddîn Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî'ye (ö. 684/1285) ait *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb*'ın bir şerhidir. Eserin müellifin kaleminden çıkma ve temize çekilmiş nüshası günümüze ulaşmıştır.

Resim-1: Şerhu'l-Lübâb [Süleymaniye Ktp., Fatih, 5004, 1b-2a.]

279

OMÜİFD

Resim-2: Şerhu'l-Lübâb [Süleymaniye Ktp., Fatih, 5004, 725b-726a.]

Şeyh Ali Musannifek *Şerhu'l-Lübâb*'ı yazmaya 827/1424 senesinin Şevvâl ayında Herât'ta başlamış, eserin telifini 9 Şaban 829/1426 tarihinde bitirmiştir. Musannifek Anadolu'ya geldikten sonra *Şerhu'l-Lübâb*'ı güncellemiştir. Bu bağlamda 858/1454 yılının Ramazan ayında başladığı eser-

in özetleme, ayıklama, düzeltme ve temize çekme [telhîs, tenkîh ve te-byîz] hususlarını, 859/1455 senesinin Ramazan ayında Konya Merâm'da -Vâdî Merâm'da- tamamlamıştır.⁷⁵ Böylece Şeyh Ali Musannifek *Şerhu'l-Lübâb* adlı eserinin ikinci edisyonunu yazmıştır.

Burada şu husus da belirtilmelidir ki, İsferyâyînî'nin *Lübbü'l-elbâb* adlı başka bir eseri daha vardır. Bu kitap onun *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb* adlı eserinden farklı bir eserdir. İki kitabın aynı eser sayılması hatalıdır.⁷⁶ İsferyâyînî aynı zamanda Mutarrizî'nin nahiv ilmine dair *el-Mişbâh* adlı eserine yazdığı *Dav'ü'l-Mişbâh* adlı şerhiyle tanınmaktadır.⁷⁷

Şeyh Ali Musannifek *Şerhu'l-Lübâb* adlı eserinin mukaddimesinde, İsferyâyînî'nin (ö. 684/1285) *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb*'ının otorite alimler arasında meşhur oluş sebebini açıklarken kitap hakkında -Merzûkî'nin (öl. 421/1030) *Şerhu Dîvânî'l-Hâmâse'si*⁷⁸ ve İbn Nüceym'in (öl. 970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nazâir*⁷⁹ gibi bazı eserler hakkında darb-ı mesel olmuş şiirsel bir övgüden esinlenerek yaptığını düşündüğümüz- bir övgü şiiri zikreder: [el-Vâfir]

كِتَابٌ لَوْ تَأَمَّلَهُ صَرِيرٌ لَعَادَ كَرِيمًا
بِلا اِتِّبَابِ فِي التَّرَابِ لَصَارَ الْمَيْثُ حَيًّا

Öyle bir kitap ki; eğer onu bir kör incelese, şüphesiz iki gözü geri gelir.

Onu taşıyan kimse, bir kabre uğrasa, muhakkak ölü toprakta canlanır.⁸⁰

Musannifek'in bu övgüsü, şerh ettiği metnin ilmi ve edebi değerine de bir gönderme sayılabilir.

⁷⁵ Fatih Kütüphanesi, 5004, 725b-726a. Ayrıca bk. Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1043-1044.

⁷⁶ İsferyâyînî, *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb*, neşredenin girişi, 6.

⁷⁷ Taşkoprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 1/179.

⁷⁸ Abbâs el-Kummî, *el-Kunâ ve'l-elkâb* (Tahran: Mektebetu's-Sadr, ts.), 2/56.

⁷⁹ Seyyid Ahmed b. Muhammed el-Hanefî el-Hamevî, *Ğamzu 'uyûni'l-beşâir şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nazâir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 1/6.

⁸⁰ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 2b.

Musannifek bu eserinde i'râb ilmini, ilimlerin en değerlilerinden sayar. Musannifek, Kur'ân'ın i'câzının vecihlerinin onunla keşfedilmesi ve ince anlamların anahtarı olması vb. yönlerinden dolayı, i'râb ilmini "doğruya götüren şey" olarak niteler.⁸¹

Eserin temel kaynakları arasında, el-Ḥalîl b. Ahmed, Ebû 'Amır b. el-'Alâ', Sîbeveyh,⁸² el-Aḥfeş,⁸³ Abdülkâhir el-Cürçânî ve Zemahşerî⁸⁴ gibi şahıslar ile eṣ-Şihâh,⁸⁵ el-Keşşâ⁸⁶ ve İbnü'l-Hâcib'in el-Îdâh Şerhu'l-Mufaşşal'ı gibi eserler vardır.⁸⁷

Abdülkâhir el-Cürçânî ve Zemahşerî hakkında "eṣ-Şeyhân" ifâdesini kullanır.⁸⁸

Abdülkâhir el-Cürçânî, Zemahşerî⁸⁹ ve İbnü'l-Hâcib'i "eṣ-Şeyh" diye nitelemesi⁹⁰ onların görüşlerine verdiği ehemmiyetin bir göstergesi olmasıdır.

Musannifek, tartışmalı meseleleri eleştirel bir metot ile ele alır. Bu yerlerde "Lâ nüsellimü" ve "el-men'u" gibi münazara ilmine ait terminolojiyi kullanır.⁹¹

Musannifek meselelerin çözümünde kendine özgü cevaplar verir. Bu yerlerde "Ben derim ki" ifadesini çok tekrarlar.⁹² Kendi görüşünü ifade ederken *bana göre* [عندي]⁹³ ifadesini de kullanır.

⁸¹ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 2a.

⁸² Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 251b.

⁸³ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 252a, 642a.

⁸⁴ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 288a.

⁸⁵ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 252a, 444b.

⁸⁶ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 284b.

⁸⁷ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 246a, 252b.

⁸⁸ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 288a.

⁸⁹ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 288a.

⁹⁰ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 246a, 252b.

⁹¹ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 333a.

⁹² Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 339b, 446a.

⁹³ Musannifek, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 649a.

Farklı görüş ve vecihlerle açıkladığı bir meseleyi “el-hâsıl”⁹⁴ ve “hâsılı kelâmih” ifadeleriyle özetler ve zikrettiği sözden asıl kast olan anlamı açıklar.⁹⁵

Kavram açıklamaları yapar.

Örnek:

“İsti’nâf: Önce geçeni terk etmek ve ona iltifat etmemektir.”⁹⁶

Musannifek, Arap dili alimlerinin görüşlerine yönelik birçok eleştiri getirir.⁹⁷

Bu eseri bağlamında Musannifek’in dil bilimsel metodunun en belirgin özellikleri; anlama riayet etme, grameri belâgat ile ilişkilendirme, sözü zahirine hamletme, mantık ilminden faydalanma ve bağlam karinesini dayanak alma şeklinde özetlenebilir.⁹⁸

282
OMÜİFD Son tahlilde, Musannifek’in *Şerhu’l-Lübâb*’ı, hem dil bilimsel hem de dil öğretimi açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Ayrıca eser oldukça geniş hacmiyle de dikkat çekmektedir.

3.2. Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel

Araştırmamızın ikinci kısmında belirtildiği üzere, Şeyh Ali Musannifek’in *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*’i, Sa’düddîn et-Teftâzânî’nin (ö. 792/1390) belâgat ilmine dair kaleme aldığı *el-Muṭavvel* adlı eseri üzerine yazılmış bir haşiyedir.⁹⁹

Şeyh Ali Musannifek, İsferyânî’nin *el-Lübâb fi ‘ilmi’l-i’râb*’ı hakkında zikrettiği¹⁰⁰ övgü şiirini Teftâzânî’nin *el-Muṭavvel*’i hakkında da zikreder¹⁰¹:

⁹⁴ Musannifek, *Şerhu’l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 465b, 619b, 620a.

⁹⁵ Musannifek, *Şerhu’l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 547a.

⁹⁶ Musannifek, *Şerhu’l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 465b-466a.

⁹⁷ ‘Umerî, *Şerhu Lübâbi’l-i’râb li ‘Alâidîn Ali b. Mecciddîn -dirâse tahkîk*, 67-81.

⁹⁸ bk. ‘Umerî, *Şerhu Lübâbi’l-i’râb li ‘Alâidîn Ali b. Mecciddîn -dirâse tahkîk*, 83-94.

⁹⁹ Meccî Mehmed Efendi, *Terceme-i Şekâyik-i Nu’mâniyye*, 185-186; Katib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/475.

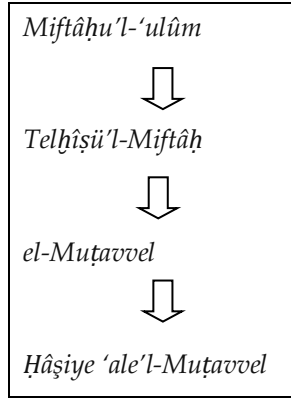
¹⁰⁰ Musannifek, *Şerhu’l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 2b.

¹⁰¹ Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 2b

Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* isimli kitabının mahiyeti, oluşum sürecinde geçirdiği evreleri, değeri, dil bilimlerine katkısı ve Anadolu ilim havzasında meydana getirdiği etki vb. hususlar hakkında şunları ifade etmek mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'inin merkez metni olan *el-Muṭavvel*, Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *Telhîşü'l-Miftâh* adlı eserinin¹⁰² şerhidir.¹⁰³ Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel*'inin merkez metni olan *Telhîşü'l-Miftâh* ise Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eserinin¹⁰⁴ üçüncü kısmının özetidir.¹⁰⁵ Bu metin kümesini meydana getiren ilmi silsile ve şecereyi aşağıdaki şekilde takip etmek mümkündür.

Şekil-1: Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'inin ilmî şeceresi

Şekilden anlaşıldığı üzere, Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* adlı kitabı, *Miftâhu'l-'ulûm* geleneğine bağlanmaktadır. Ancak bu kitabın öne çıkan yönü *el-Muṭavvel* adlı eserin bir hâşiyesi olması ve kendini geleneğe bu şekilde eklemesidir. Ayrıca Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-*

¹⁰² Celâluddîn Muhammed b. Abdîrahmân el-Hatîb el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, nşr. İlyas Kaplan (İstanbul: Şîfa Yayınevi, 2017), neşreden giriş, 5.

¹⁰³ Teftâzânî *Telhîsü'l-Miftâh* üzerine *Muhtasaru'l-meânî* adlı bir şerh daha yazmıştır. bk. Sa'düddîn Mes'ûd b. 'Umer et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, nşr. İlyas Kaplan (İstanbul: Şîfa Yayınevi, 2017), neşreden giriş, 5.

¹⁰⁴ Sekkâkî, Ebû Ya'kûb, *Miftâhu'l-'ulûm*, nşr. Naîm Zerkûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 1.

¹⁰⁵ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1762-1764.

Muṭavvel'inin, Hicrî 9. asrın üçüncü çeyreğinden itibaren, Anadolu'da, *el-Muṭavvel*'in anlaşılmasına katkı sağlayan eserlerden biri olduğu ifade edilebilir. Bu eseri, *el-Muṭavvel*'in Anadolu'da tedâvüle giren erken dönem haşiyelerinden biri saymak mümkündür.

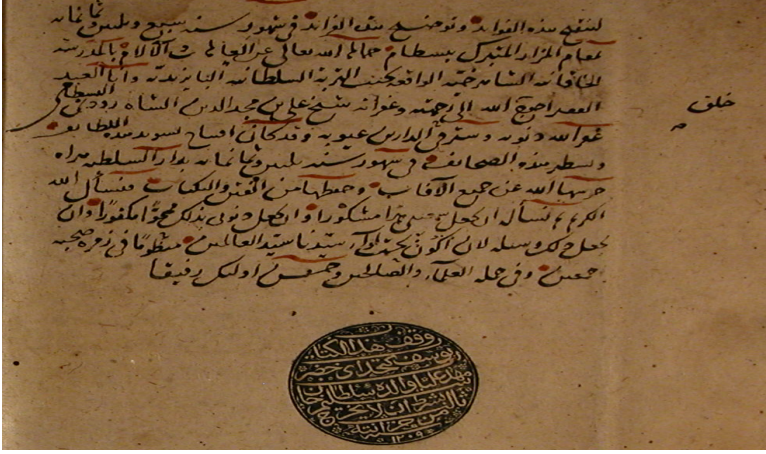
Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'inin nüshaları ve dil bilimsel özellikleri hakkında şu hususlar dikkat çeker.

Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel'in çok sayıda nüshası günümüze ulaşmıştır. Eserin nüshaları arasında Şeyh Ali Musannifek'in kaleminden çıkmış, gözden geçirilmiş, düzeltilmiş ve geliştirilmiş [tenkîh ve tavzîh] orijinal nüshanın büyük bir kısmı bulunmaktadır.

Örnek:

Resim-3: *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* [Yusuf Ağa Ktp., 5531, 1b-2a]

Resim-4: *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* [Yusuf Ağa Ktp., 5531, 412b]

Şeyh Ali Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'i 830/1426 senesinde Herât'ta yazmaya başlamış ve eserin telifini 832/1428 tarihinde Bistâm'da bitirmiştir.¹⁰⁶

Şeyh Ali Musannifek fevâid ve ferâid diye nitelediği *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'ine 837/1433 senesinde Bistâm'da bir takım düzeltme ve açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁷ Böylece eserin ikinci versiyonunu hazırlamıştır. Şeyh Ali Musannifek'in bu tenkîh ve tavzîhleri neticesinde -ileride ele alınacağı gibi- eser üzerinde ciddi değişiklikler meydana geldiği ifade edilebilir.

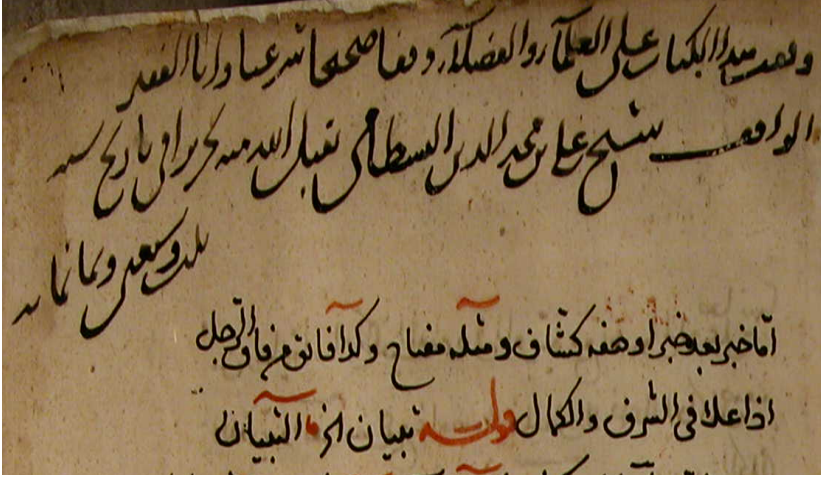
Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel, Şeyh Ali Musannifek Anadolu'ya yerleştikten yıllar sonra, vefatından birkaç sene önce bizzat kendisi tarafından 873/1469 yılında vakfedilmiştir.

¹⁰⁶ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/475.

¹⁰⁷ Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 412b (müellifin kaleminden çıkmış nüsha).

Örnek:

Resim-5: Musannifek'in Vakıf Kaydı [Yusuf Ağa Ktp., 5531, 9a]

286

OMÜİFD

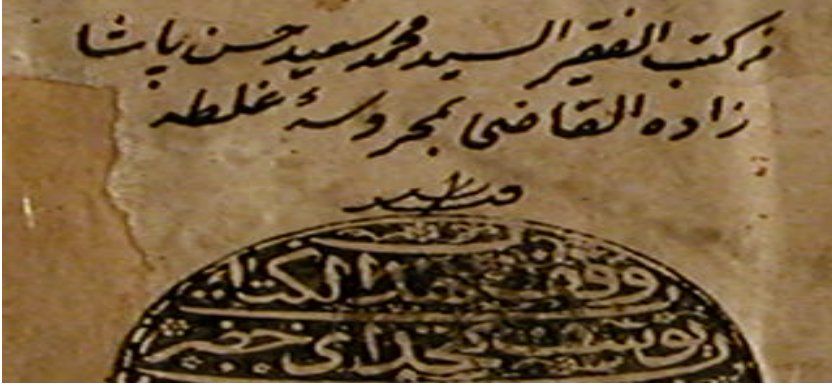
“Vakaftu hâza'l-kitâbe 'ale'l-ulemâ' ve'l-fudelâ' vakfen sahihan şer'iyen. Ve ene'l-fakîru'l-vâkıf Şeyh Ali b. Mecdiddîn el-Bistâmî –tekabellallâhu minhu-tahrîran fi târîhi seneti şelâsin ve seb'ine ve semâni mie / Bu kitabı ulemâyâ ve fuzelâyâ şerî ve sahih bir şekilde vakfettim. Ben [Allah'ın rahmet ve bağışlamasına] muhtaç vâkıf Şeyh Ali b. Mecdiddîn el-Bistâmî –Allah kabul etsin- tarih: 873/1469 senesi.”

Burada şu soru akla gelmektedir. *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* adlı eser Şeyh Ali Musannifek tarafından vakfedildiği halde Konya'daki Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne nasıl ulaşmıştır? Müellif nüshasında bulunan Şeyh Ali Musannifek'in kaleminden çıkma vakıf kaydı, Yusuf Kethüdâ'nın vakıf mührü, müellif nüshasının zahriyesinde bulunan temellük ifadeleri gibi muhtelif tarihli kayıtlardan ve eser üzerinde meydana gelen fiziksel eklemelerden hareketle konu hakkında şunları ifade etmek mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'inin zahriye sayfasında bulunan temellük kayıtları, eserin zaman içinde bazı kimselerin mülküne geçtiğini göstermektedir.

Örnek:

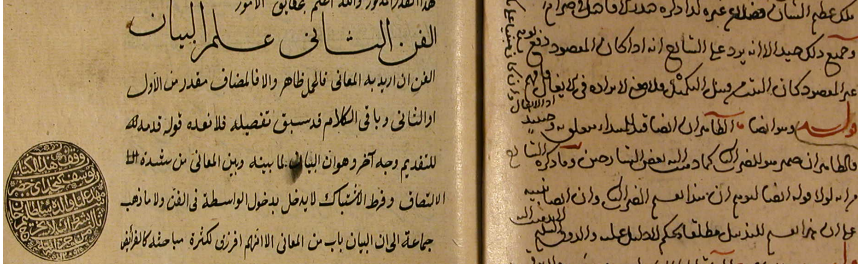
Resim-6: Yusuf Ağa Ktp., 5531 [zahriyye]

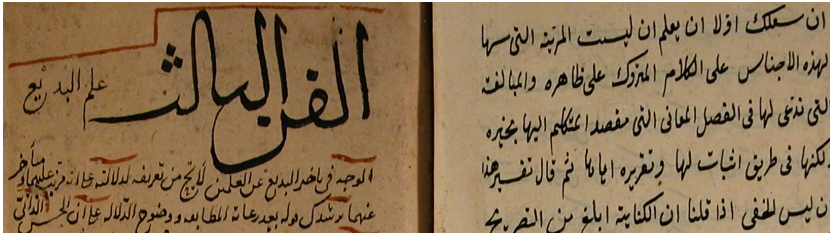
Resmin altındaki mühür Yusuf Kethüdâ'nın vakıf mührüdür. Resmin en üstünde yer alan temellük kaydında ise “Min kütübi's-Seyyid Muhammed Saîd Hasan Paşazâde el-Kâdî bi mahrûse-i Galata – Galata kadısı Seyyid Muhammed Hasan Paşazâde fakirin kitaplarından” ifadeleri yer almaktadır.

Yine Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel'*inin nüshaları incelendiğinde, eserin Bistam'da tamamlanan ve müellifin kaleminden çıkma, gözden geçirilmiş ikinci versiyonu ile Anadolu'daki bazı nüshaları arasında farklar olduğu dikkat çeker. Bu durum esrin içinde bulunan bazı bölümlerin özellikle de “el-Fennü's-şânî 'ilmü'l-beyân” başlıklı kısmın, eserin ilk versiyonunda bulunup bulunmadığı hususunda bazı şüpheler meydana getirir. Örnek:

Resim-7: Yusuf Ağa Ktp., 5531, 380b-381a (s. 720-721)

Resim-8: Yusuf Ağa Ktp., 5531, 408b-409a-412b (s. 780-781)

288

OMÜİFD

Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel*'inin Yusuf Ağa Ktp., 5531 numarada kayıtlı nüshasına ait yukarıdaki resimlerden anlaşılacağı üzere "el-Fennü's-şânî 'ilmü'l-beyân" kısmının, eserin müellifin kaleminden çıkmış Herat-Bistam nüshasına sonradan eklendiği açıktır. Bu durum daha önce işaret edildiği şekliyle eserin ilk versiyonunda ilmü'l-beyân kısmının varlığı konusunda meydana gelen şüpheyi destekler mahiyettedir. Zira, müellifin kaleminden çıkan nüsha içinde bulunmasına rağmen bu kısım; hat, kağıt, mürekkep ve kalem kriterlerine göre değerlendirildiğinde Şeyh Ali Musannifek'in kaleminden çıkmadığı, tam aksine bu nüshaya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca eklenen kısmın ilk sayfasında eserin 1209/1795 yılında Yusuf Ağa [Yusuf Kethüdâ] tarafından vakfedildiğine dair bir mühür bulunmaktadır.¹⁰⁸ Bu kısım eserin ilgili yerlerini içeren tam nüshaların¹⁰⁹ bazılarında kopya edilerek eklenmiş

¹⁰⁸ Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 361a.

¹⁰⁹ Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel*'inin tam nüshası için bk. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 1028, 235a; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422. Eserin bu nüshası müellif nüshasındaki ferağ kaydını aynen muhafaza eder.

olmalıdır. Nüshanın kalan kısmında yer alan ilmü'l-bedî ile ilgili kısımlar¹¹⁰ yine Şeyh Ali Musannifek'in kendi kaleminden çıkan kısımlardır. Son tahlilde *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* adlı eserin müellifin kaleminden çıkmış nüshasına "el-Fennü's-şânî 'ilmü'l-beyân" kısmının sonradan eklendiği açıktır. Ancak esere sonradan eklenen bu kısmı, Şeyh Ali Musannifek'in ne zaman ve nerede kaleme aldığı ayrıca *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'in bazı nüshalarına ne zaman eklendiği konusunda net bir yargıya varılamamıştır.

Şeyh Ali Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'inin Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422 numarada kayıtlı nüshası¹¹¹ dikkate alındığında eseri; Musannifek'in girişi [1b-2b], *el-Muṭavvel*'in baş tarafları [2b-25a], mukaddime [25a-75a], 'ilmü'l-me'ânî [75a-206b], 'ilmü'l-beyân [206b-224a] ve 'ilmü'l-bedî [224a-228a]- şeklinde altı kısma ayırarak incelemek mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek'in en çok *el-Muṭavvel*'in ilmü'l-me'ânî kısmına yönelik hâşiyeler yazdığı anlaşılmaktadır. Kısaca, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*'in Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422 numarada kayıtlı nüshasının varak sayısı esas alındığında, Şeyh Ali Musannifek'in yazdığı hâşiyelerin oranı açısından *el-Muṭavvel*'in ilmü'l-me'ânî kısmı birinci [%57.456], mukaddime kısmı ikinci [%21.929] *el-Muṭavvel*'in baş tarafları üçüncü [%10.28], ilmü'l-beyân kısmı dördüncü [%7.894], ilmü'l-bedî ile alakalı bölümü ise beşinci [%1.75] sırada yer almaktadır.

Şeyh Ali Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* adlı eserinde dil bilimsel bir metot kullanır. Analize dayalı dil bilimsel yorumlara hemen her sayfada rastlanır.¹¹²

¹¹⁰ Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 409a-412b.

¹¹¹ Eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422 numarada kayıtlı nüshası 228 varaktan oluşmaktadır. Son varığın arka yüzü hariç her sayfada otuz bir satır vardır. Her satırda ortalama on iki kelime vardır. Her sayfada aynı sayıda satır bulunduğu için yüzdelik oran kıyaslamalarında bu nüsha tercih edilmiştir.

¹¹² bk. Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422, 3a-b.

Şeyh Ali Musannifek, bazı meseleler hakkında, daha öce kimsenin söylemediğini iddia ettiği yeni dil bilimsel görüşler ortaya koyar. Bu tür görüşlerini açıklarken genellikle مِنَ الْأَنْثَامِ فِيهِ أَحَدٌ مِنْ الْأَنْثَامِ “Bunu benden önce kimse söylemedi” vb. ifadeler kullanır.¹¹³

Örnek:

Musannifek, lâm-ı ta’rîf’in nicelik ifade edip etmediği ile ilgili bir tartışmayı ele alırken, meseleyi tenvîn’in de nicelik anlamı taşıyıp taşımadığı hususuna getirir. Bu bağlamda, تَمْرَةٌ خَيْرٌ مِنْ جَرَادٍ “Bir hurma, bir çekirgeden daha iyidir” önermesinde تَمْرَةٌ ve جَرَادٍ sözcüklerindeki tenvîn’in nicelik bildirdiğini, öte yandan كَذَا بَعْضٌ يَقُولُ كَذَا “Bazısı /birileri böyle söylüyor” önermesindeki بَعْضٌ [bazısı / birileri] sözcüğünde ise nicelik değil belirsizlik [ibhâm] ifade ettiğini vurgular. Musannifek, tenvîn belirsizlik ifade ettiği zaman önermenin de belirsiz [kaziyye-i mühmele] olacağına ve bu hususun öyle anlaşılmasının zorunlu olduğuna, ayrıca bu hususa kendisinden önce hiç kimsenin işaret etmediğine özellikle dikkat çeker.¹¹⁴

Musannifek kelime tahlilleri yapar.

Örnek:

Cihet [الجهة] sözcüğünün birincisi illet ve sebep, ikincisi yol, yöntem ve tarz olmak üzere iki farklı anlam özelliğinden bahseder. Sözcüğün ilk akla gelen anlamı birincisidir.¹¹⁵

تَابِعَةٌ [yetenekli, üstün] sözcüğünün sonundaki ة harfinin mübâlağa ifade ettiğini beyan eder.¹¹⁶

Gramatik tahliller zikreder.

Örnek:

¹¹³ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 127b; 254a; 256a.

¹¹⁴ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 256a.

¹¹⁵ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 48b.

¹¹⁶ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422, 3b-4a.

Musannifek, isim fiillerin müteaddîlik ve lazımlık konularındaki hükümleriyle ilgili bir tartışmayı gündeme getirir. Muhakkik alimlere göre, isim fiillerin müteaddîlik ve lazımlık hususlarındaki hükümlerinin, onlarla aynı anlama gelen fiillerin hükmü gibi olduğunu belirtir. Fakat, amel etmeleri zayıf olduğu için عَلَيْهِ بِه “Bunu yapman gerekir” cümlesinde olduğu gibi isim fiillerin mef’ûllerinin başında bâ harf-i cerrinin zâit gelmesinin yaygın olduğunu vurgular.¹¹⁷

Arap gramer alimlerinden bir çoğunu hataya sevk eden bazı sebeplere işaret eder.

Örnek:

لَأَسِيْمًا sözcüğünün gramatik çözümlemesi hususundaki hataları ortaya çıkaran sebeplere vurgu yapar.¹¹⁸

Genel kullanımlı bazı tabirlerden kast olan anlamı açıklar.

Örnek:

“İlmü’l-beyân” tabirinin çoğunlukla belâğatin her üç ilmini [meânî, beyân, bedî’] de içine alacak şekilde kullanıldığını belirtir.¹¹⁹

Fevâid kısımlarında bazı ek açıklamalar ve yorumlar yapar.

Örnek:

Kur’ân’ın îcâzının, hem lafız hem de anlam yönlerinin beraberce merkeze alındığında ortaya çıktığını, eğer bunlardan lafız yönü tercih edilerek anlam yönüne öncelenirse, bazı yerlerde birçok anlam inceliğinin kaybolacağını vurgular. Ayrıca söz konusu öncelenmenin, bu hususta muteber olanın sadece lafız ciheti olduğunu çağrıştıracasına dikkat çeker.¹²⁰

¹¹⁷ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 49a-b.

¹¹⁸ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422, 4a.

¹¹⁹ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422, 4a.

¹²⁰ bk. Musannifek, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 47a-b.

Arap Edebiyatından şiirler aktarıp çözümler.¹²¹

Son tahlilde, Musannifek'in *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel'*i hem dil bilimsel hem de dil ve belâgat öğretimi açısından zengin bir içeriğe sahiptir.

4. Musannifek'in Dil Bilimsel Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme

Şeyh Ali Musannifek'in gramer, belâgat, edebiyat, dil bilim ve dil felsefesi içerikli eserleri hakkında şunları ifade etmek mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek, beraberinde Anadolu'ya getirdiği *Şerhu'l-İrşâd'*ı aracılığı ile Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin *İrşâdü'l-Hâdî* adlı eserinin Horasan ilim havzasından sonra Anadolu ilim havzasında da anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Şeyh Ali Musannifek'in *Şerhu'l-Mişbâh'*ı, Mutarrizî'nin *el-Mişbâh* adlı kitabının anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda *Şerhu'l-Mişbâh'*ın Arap gramerine dair bir kısım dil bilimsel muhtevanın Anadolu'ya intikal etme sürecinde taşıyıcı rol üstlendiği ve *el-Mişbâh'*ı anlama hususunda zaten Anadolu'da var olan literatürü zenginleştirdiği ifade edilebilir.

Şeyh Ali Musannifek'in *Şerhu'l-Lübâb'*ı, Tâcuddîn el-İsferâyînî'nin *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb'*ının anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Şeyh Ali Musannifek'in *Şerhu'l-Lübâb'*ın ikinci versiyonunu Konya'da yazmış olması –Ramazan 859/1455 Merâm-, eserin Anadolu ilim havzasında güncellendiğine işaret etmektedir. Konya'da temize çekilen hali itibarı ile *Şerhu'l-Lübâb*, Şeyh Ali Musannifek'in Arap grameri sahsında yazdığı en hacimli eseri olarak dikkat çeker. Dolayısıyla onun Arap gramerini temellendirme hususundaki özgün fikirlerinden bir kısmını bu kitabında bulmak mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel'*i vasıtası ile Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel'*ini açıklamaya yönelir. Müellif bu eserinde, hem Teftâzânî'nin hem de diğer bazı dil alimlerinin görüşlerine yönelik eleştirel açıklamalar

¹²¹ bk. Musannifek, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4422, 4a.

yapar. Onun Arap dili ve belâgatini temellendirme hususundaki özgün fikirlerinden bir kısmını bu kitabında bulmak mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek *Şerhu Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî* adlı kitabında, Teftâzânî'nin *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm* adlı eserinin bazı yerlerini açıklamış ve böylece Arap belâgatine dair bir kısım dil bilimsel muhtevanın anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Onun Arap dili ve belâgatine dair özgün fikirlerine bu kitabında da rastlamak mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek Anadolu'ya geldikten sonra yazdığı *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid* adlı kitabıyla Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî'nin *el-Mişbâh* adlı *Miftâhu'l-'ulûm* şerhine yönelik açıklamalar yapmıştır. Böylece hem eserin hem de Arap belâgatine dair bir kısım dil bilimsel muhtevanın anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Onun Arap dili ve belâgatine dair özgün fikirlerini bu kitabında da takip etmek mümkündür.

Şeyh Ali Musannifek'in yine Anadolu'ya geldikten sonra yazdığı *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*'ı Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ının anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Şeyh Ali Musannifek Anadolu'ya geldikten sonra yazdığı *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Metâli'* adlı eseri, Ebû's-Senâ Sirâcüddîn el-Urmevî'nin *Metâli'u'l-envâr*'ının anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Şeyh Ali Musannifek'in *Şerhu'l-Bürde'si*, Bûsîrî'nin *Kaside-i Bürde'sinin* anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu eser, onun Horasan ilim havzası dışında üretilen bazı metinlere de ilgi duyduğunu gösterir.

Şeyh Ali Musannifek'in *et-Tahrîr fi Şerhi'l-Bezdevî*, *Kitâbu'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*, *Hâşiye 'ale't-Telvîh*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye li't-Teftâzânî* ve *Hallu'r-rumûz ve keşfü'l-künûz* adlı eserlerinde yaptığı lafız anlam ilişkisini temellendirmeye yönelik anlam çözümlemelerinin de dil, anlam ve yorum bilimlerinin anlaşılmasına ve gelişmesine katkı sağladığı ifade edilebilir.

Şeyh Ali Musannifek'in *Şerhu Âdâbi'l-bahş* adlı eserinin dil bilimlerinin gelişimine katkı sağlayacak bir konuda yazıldığı açıktır.

Şeyh Ali Musannifek'in Farsça olarak kaleme aldığı ancak dil bilimsel içeriği bulunan *Envâru'l-aḥdâk, el-Muhammediyye fi Tefsîri'l-Kur'ân [Kitâbüş-Şifâ' / Mülteka'l-bahreyn], Şerḥu'ş-Şemsiyye ve Şerḥu'l-Kaşîdeti'r-Rûhiyye* gibi eserlerinin de dil, anlam ve yorum bilimlerinin anlaşılabilirliğine katkı sağlayacak içeriğe sahip olduğu açıktır.

Şeyh Ali Musannifek'e nisbet edilen *Şerḥu'l-Avâmilî'l-atîk* adlı eser de dil bilimsel bir muhtevaya sahiptir.

Sonuç

Küçük yazar [Musannifek] lakabı ile tanınan ve Herat'ın Bistam Kasabası'nın Şahrûd köyünden olan Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî (ö. 875/1470), Arap dili ve dil öğretimine dair bir kısım dil bilimsel eserlerin okunup anlaşılmasına katkı sağlayan alimlerdenidir. Bistam ve Herat'ta 294 OMÜİFD ilim tahsil ettikten sonra Anadolu'ya gelerek ilmi ve dil bilimsel faaliyetlerini burada sürdürmüştür.

Şeyh Ali Musannifek eser telifine dil bilimsel iki eserin şerhiyle başlamıştır. Daha sonra dil bilimlerinin yanı sıra farklı alanlarda eserler kaleme almıştır. Dil bilimsel kitaplarından çoğunu Horasan bölgesinde yazmış ve onları Anadolu'ya getirmiştir. Böylece Horasan'dan Anadolu'ya bir ilim mirasını geliştirip, dönüştürüp yeniden üreterek nakletmeye katkı sağlamıştır. Şeyh Ali Musannifek Anadolu'ya geldikten sonra da üretken ve aktif bir ilmi tavır sergilemiştir. Eserlerinden bazılarının gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş versiyonlarını, ayrıca çok sayıda yeni eserini Anadolu'da yazmıştır. Kitaplarından bir kısmını Sultanlara ve yüksek düzey devlet idarecilerine ithaf etmiştir. Bazı eserlerini Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine telif etmiştir.

Şeyh Ali Musannifek eserlerinin birçoğunu Anadolu'da okutmuştur. Daha çok Herat, Bistâm, Konya ve Edirne şehirlerindeki ilmi faaliyetleri ile öne çıkmıştır. Onun eserleri dünyanın –özellikle Anadolu'nun- birçok yerine dağılmıştır. Şeyh Ali Musannifek Anadolu ve Osmanlı dil bilim

geleneklerinin gelişimine tedris, telif ve eser istinsahı türünden gayretleri ile katkı sunmuştur.

Şeyh Ali Musannifek dil bilimlerinin değişim ve dönüşüm kavşağında önemli rol oynayan birçok otorite eser üzerine çalışmalar yapmıştır. O, gramer, belâgat, edebiyat, dil bilim, anlambilim ve dil felsefesi içerikli eserleriyle, dil bilimlerinin anlaşılmasına ve dil öğretimine katkı sağlamıştır. Bu hususta özellikle şu eserleri dikkat çekmektedir: *Şerhu'l-İrşâd*, *Şerhu'l-Mişbâh*, *Şerhu Lübbâbi'l-i'râb*, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*, *Şerhu Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid* ve *Şerhu'l-Bürde*.

Şeyh Ali Musannifek Anadolu'da –özellikle Konya-Karaman- yaşadığı zaman diliminde kaleme aldığı şu eserleri ile dil bilimsel katkılar sunmuştur: *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid*, *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*, *Kitâbu'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Metâli'* ve *Şerhu Usûli'l-Bezdevî*.

Şeyh Ali Musannifek'in Farsça olarak kaleme aldığı bazı eserleri de dil bilimsel muhtevaya sahiptir: *Kitâbüş-Şifâ' fî Tefsiri Kelâmillâhi'l-Münzeli mine's-Semâ' [el-Muhammediyye fî Tefsîri'l-Kur'ân]*, *Envâru'l-Ahdâk*, *Şerhu's-Şemsîyye*, *Şerhu'l-Kaşîdeti'r-Rûhiyye*.

Kısaca, Şeyh Ali Musannifek, Arap grameri, Arap dili öğretimi, Arap dil bilimi, belâgat, Arap şiiri, mantık, kelâm, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve felsefe gibi ilimlere ait bazı metinlerin okunup anlaşılmasına katkı sağlamıştır. İbn Sîna, Abdülkâhir el-Cürcânî, Zemahşerî, Sühreverdî, Mevlâna Celâleddîn er-Rumî, Sirâcüddîn el-Urmevî, Mutarrizî, Sekkâkî, Kazvîni, İsferyânî, Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî gibi alimlerin görüşlerinin anlaşılması hususunda açıklamalar getirmiştir. Bu alimlerden bir çoğunun eserleri üzerine yazdığı şerh, hâşiye ve ihtisar türü çalışmaları aracılığıyla katkılar sunmuştur.

Şeyh Ali Musannifek'in dil bilimsel eserleri, hem Şark ilim havzası hem de Anadolu'daki ilmi ve dil bilimsel faaliyetlerin geleneğe eklenerek gelişip dönüşmesi ve kendini yeniden üretmesine katkı sağlayan bir halka olmuştur. Şeyh Ali Musannifek'in eserleri, ilgili oldukları ilim dalında

kurucu bir misyona sahip olmasalar da çözümleyici, yorumlayıcı, ilim taşıyıcı ve katkı sağlayıcı bir mahiyet arz etmektedir.

Şeyh Ali Musannifek'in dil bilimsel tahlillerinde; açıklanan metnin anlamı merkezi bir konuma sahiptir. O, bazı gramer meselelerini belâgat ilmi ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Şerh ettiği metni, üslup özellikleri bakımından da incelemiştir. Açıkladığı sözü, öncelikle zahir anlamına göre açıklamıştır. Tahlil ve tanımlamalarında mantık ilminden faydalanmıştır. Dil bilimsel tahlillerinde, bağlam karinesine dayalı temellendirmeler yapmıştır. Musannifek, bazı dil bilimsel meselelerde kendisinden önce ifade edilmemiş farklı açılımlar getirmiştir.

Şeyh Ali Musannifek'in dil bilimsel eserleri Arap dil öğretim geleneğine metot, tahlil, tenkit ve yorum olarak katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- 296
OMÜİFD Akalın, Şükrü Haluk vdğr., *Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu*. 27. Basım. Ankara: TDK Yayınları, 2012.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âşârü'sannifin*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Eldîh, Elbera. *Musannifek'in Hâşiye 'Ale'l-Mutavvel Adlı Eserinin Tahkiki*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Hamevî, es-Seyyid Ahmed b. Muhammed el-Hanefî. *Ġamzu 'uyûni'l-beşâir şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nażâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- İbnü'l-Ġazzî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. *Dîvânu'l-İslâm*. thk. Seyyid Kesrevî Hasen. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü'l-İmâd, Şihâbüddîn Ebülfelâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî ed-Dimeşķi, *Şezerâtü'z-zehab fi ahbâri men zehab*. Nşr. Abdülkâdir el-Arnâvût - Mahmûd el-Arnâvût. 9: 475-477. Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 1993.
- İsferâyînî, Tâcuddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Lübâb fi 'ilmi'l-i'râb*. Nşr. Şevķî el-Me'arrî. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.

- J. T. P. de Bruijn. "Muşannifak". *The Encyclopaedia Of Islâm*, EP (İng.). Ed. C.E. Bosworth – VAN Donzel – W.P. Heinrics – CH. Pellat. VII, 663. Leiden – Newyork: E. J. Brill, 1993.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. M. Şerafeddîn Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Karaver, Ümit. *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Afik" Şerhi Tahkik ve Tahlil*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Karaver, Ümit. "Şeyh Ali el-Bistâmî'nin (Musannifek) Biyografisi ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları". *Osmanlıda İlm-i Tefsir*. ed. M. Taha Boyalık - Harun Arabacı. 69-109. İstanbul: İSAR Yayınları, 2019.
- Kazvîni, Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân el-Hatîb. *Telhîşu'l-Miftâh*. Nşr. İlyas Kaplan. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleymân. *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fuğahâi mezhebi'n-Nu'mân el-muhtâr*. Nşr. Saffet Köse vdğr. İstanbul: Mektebetü'l-irşâd, 2017.
- Kummî, Abbâs. *el-Kunâ ve'l-elkâb*. Tahran: Mektebetu's-sadr, t.y.
- Leknevî, Muhammed b. Abdilhayy. *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye ve 'aleyhi et-Ta'likâtu's-seniyye 'ale'l-Fevâidi'l-behiyye*. –Eser son tarafında Leknevî'nin *Ṭarabu'l-emâşil bi terâcimi'l-efâdil* adlı eseriyle beraber basılmıştır. Nşr. Ahmed ez-Zü'bî. Beyrut: Şeriketu Dâri'l-Erkâm, 1998.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Terceme-i Şekâyik-i Nu'mâniyye*. İstanbul: Dâru't-tibâati'l-âmire, 1852.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Şerhu'l-İrşâd [er-Reşâd fî şerhi'l-İrşâd]*. Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, 2479.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Şerhu'l-Mişbâh*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5032.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Şerhu'l-Lübâb*. Fatih Kütüphanesi, 5004.

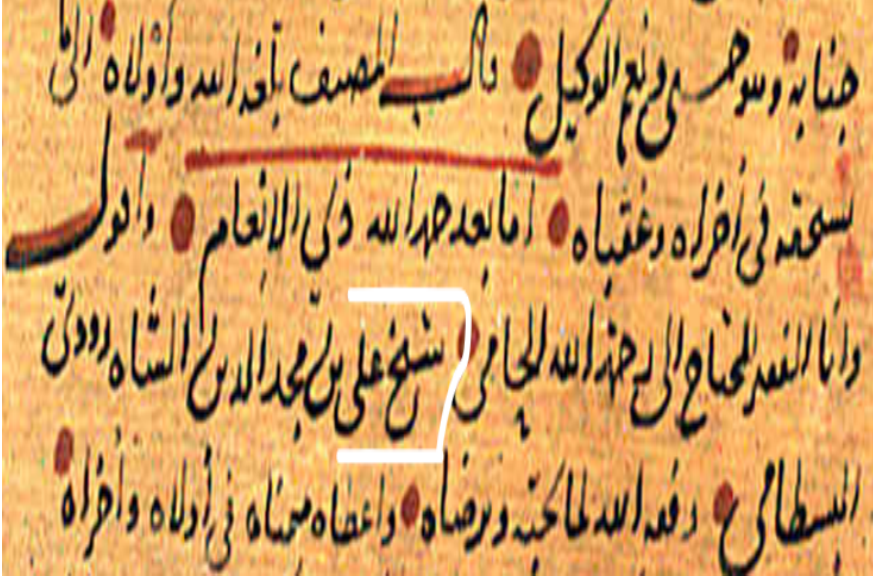
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*. Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Şerhu Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî*. Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, 2340.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Tuhfetu'l-vüzerâ'*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2855.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid*. Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, 1608, 1b-108a.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Şerhu'l-Bürde*. Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Ârif Bey (M Arif-M Murad), 180.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 327.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Metâli'*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3373, 1b-91b.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *et-Tahrîr fî Şerhi'l-Bezdevî*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1324.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Kitâbu'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 668, 49b-56b.
- Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Hâşiye 'ale't-Telvîh*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 1951, 1b-10b.

- Musannıfek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye li't-Teftâzânî*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 1605, 1b-40a.
- Musannıfek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *el-Muhammediyye fi Tefsiri'l-Kur'ân [Kitâbüş-Şifâ' fi Tefsiri Kelâmillâhi'l-Münzeli mine's-Semâ']*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 285.
- Musannıfek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Şerhu's-Şemsiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2557.
- Musannıfek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî. *Şerhu'l-Kasîdeti'r-Rûhiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 3707, 1b-21b.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. *Miftâhu'l-'ulûm*. Nşr. Naîm Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1987.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedri't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-Kârni't-tâsi'*. Kâhire: Dâru'l-kitâb el-İslâmî, t.y.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. 'Umer. *el-Muṭavvel*. Nşr. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2013.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. 'Umer. *Muḥtaşaru'l-Me'ânî*. Nşr. İlyas Kaplan. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'arabî, 1975.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevḏûâtî'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1985.
- 'Umerî, Abdülazîz b. Sâlih b. Abdillâh. *Şerhu Lübâbi'l-i'râb li 'Alâidîn Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed el-Bistâmî (Musannıfek) (ö. 875) –min evveli'l-kitâb ilâ nihâyeti'l-merfû'ât dirâse tahkîk*. Riyad: Câmîati'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmîyye, Doktora Tezi, 2008.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Musannifek". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/239-240. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ekler

Resim-9: *Şerhu Mişbâh* [Süleymaniye Ktp., Fatih, 5032, 2a.]

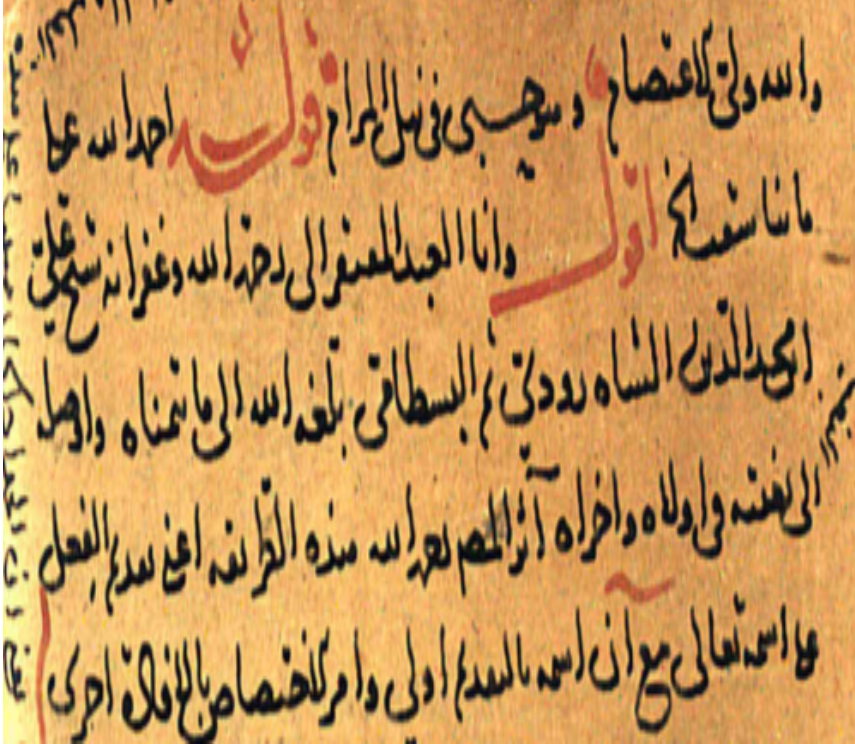

"Allah'ın rahmeti ve bağışlamasına muhtaç kul[u], ben, Şâhrûdlu Bistâmlı Şeyh Ali b. Mecdiddîn, –Allah onu sevdiği ve razı olduğu dereceye yükselsin ve evvelinde ve âhirinde, ona dilediğini versin- diyorum ki ..." ¹²²

Örnek:

Resim-10: *Şerhu Lübâbi'l-i'râb* [Süleymaniye Ktp., Fatih, 5004, 4b.]

¹²² Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Mişbâh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5032, 2a (müellifin kaleminde çıkmış nüsha).

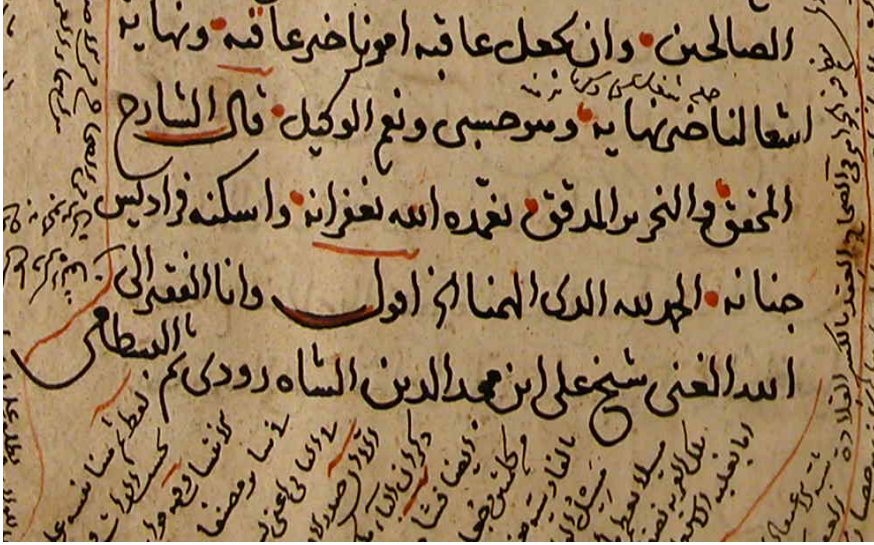

“Allah’ın rahmeti ve bağışlamasına muhtaç kul[u], ben, Şâhrûdlu sonra Bistâmîli Şeyh Ali b. Mecdiddîn, –Allah onu dilediğine ulaştırırsın ve onu evvelinde ve âhirinde nimetlerine kavuşturursun- diyorum ki ...”¹²³

Örnek:

Resim-11: *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel* [Yusuf Ağa Ktp., 5531, 4a.]

¹²³ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes’ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. ‘Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Şerhu Lübâbi’l-i’râb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 5004, 1b-726a (müellifin kaleminde çıkmış ve temize çekilmiş nüsha).

“Ganî olan Allah’a muhtaç kişi, ben, Şâhrûdlu sonra Bistâmlı Şeyh Ali b. Mecdiddîn, –Allah onu rızasına muvaffak eylesin ve gelecekteki hâlini geçmiştekinden hayırlı eylesin- diyorum ki ...”¹²⁴

¹²⁴ Musannifek, Şeyh Ali b. Mecdiddîn b. Muhammed b. Mes’ûd b. Mahmûd b. Muhammed b. ‘Umer eş-Şahrûdî el-Bistâmî, *Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, Yusuf Ağa Kütüphanesi, 5531, 4a-b (müellifin kaleminde çıkmış nüsha).